

Интелект и персеверация в процеса на художественото творчество

*Човекът по природа е активно същество;
при бездействие той се приближава към смъртта.*

Е. Фром.

Втората половина на миналия век бележи подем в изучаването на личността на твореца. В значителна степен този интерес започва да се изразява в изследване от една страна на създателите на образци на художествената култура, а от друга страна към изследване на творческия процес в науката. И ако при изследването на творческия процес в науката и техниката изследванията получават достатъчно систематизиран характер, то при изследването на художественото творчество - различните възгледи и течения не съумяват да достигнат до някакъв „общ знаменател”. Широкият интерес към изследването на психологията и личностните особености на твореца имат и още една причина. Работата е там, че към края на 50-те години потенциала за изследване на интелекта като корелация на творческите способности е в основни линии изчерпан. Въпреки поредното издигане на интелектуалната парадигма свързана с модела за структурата на интелекта и творческите способности на Гилфорд, търсенето на признаци отличаващи творческите от нетворческите личности преминава в сферата на личностно-психологическите изследвания.

Проблема за личността е и остава един от най-интересните и дискуссионни раздели на психологията. Именно в тази област съществува огромно количество от теории и подходи, обясняващи по специфичен начин структурата, динамиката и природата на личността. Многообразието на концепциите за личността, както и противоречията във възгледите за нея намират своето отражение и при изследванията на личността на твореца. Поради разнообразието на подобни изследвания, в конкретната работа

вниманието ще бъде съсредоточено предимно върху изследването на личността на художника като творец, както и специфичните качества на неговата личност, които го отличават от неговите по-тривиални „братя по перо“.

Повечето изследвания в тази област могат да бъдат отнесени към едно от следните направления:

- а) разкриване на комплекса от личностни качества специфични за художника като творец;
- б) особености на мотивацията на художника-творец;
- в) анализа на факторите, определящи концептуалния модел на творчеството основан на интелекта.

1) Личностни качества на художника-творец.

Началото на „личностния“ период в развитието на психологическата наука може да се свърже с появата на труда на А.Роу¹, отнасяща се към творческото израстване на учения. Въпреки, че работата разглежда не толкова израстването на твореца в изкуството, по-късните работи, посветени на тази тема показват близостта на подходите при изследването на процеса на личностната характеристика на художественото и научното творчество. Монографията на Роу до голяма степен определя методологията на последващите изследвания на личността на твореца. Значителна част от тези изследвания представлява по-подробна разработка на някоя от посочените по-горе насоки. При това, основен приоритет се дава на изследването на личностните черти на твореца.

---

¹ Roe A. The making of a scientist. 1953

Значителна част от изследванията съдържат няколко основни предположения засягащи личностните характеристики на творчеството². Те могат да бъдат сведени до:

а) основното, което обединява творците, независимо от епохата на тяхното творчество и техният стил е, че те притежават определени сходни психологически особености, които са специфични за тях и ги отличават от хората упражняващи други професии;

б) тези особености са необходими за осъществяването на успешна творческа дейност и са причина за високата резултативност на творците;

в) по-продуктивните творци се отличават от по-малко продуктивните по степента на развитие на тези качества на личността.

Изхождайки от тези предположения, редица автори правят опит да създадат изчерпателен списък на личностните качества на твореца. И въпреки, че подобен подход намира своето отражение в редица както теоретични, така и експериментални изследвания, много скоро се установява, че той е крайно непродуктивен. За това съществуват редица причини:

а) количеството на свойствените на творческата личност качества, определени от различни изследователи е изключително голямо. Ако се състави техен списък, ще се окаже, че той има редица не съгласувани помежду си и даже противоречащи си характеристики;

б) определяните качества представляват най-различни страни и нива на личността: сред тях са и мотивационни и характерологични, и интелектуални. Те обаче се разглеждат като равнозначни, извън контекста на каквато и да е йерархия. В този случай остава неясно, дали всеки продуктивен творец следва

---

² Genius and eminence: The social psychology of creativity and exceptional achievements. Oxford etc., 1983.

да притежава пълният набор от тези качества или е достатъчна половината от него;

в) в психологията, както и в обикновения живот не съществува строго значение на понятията, описващи характеристиките на личността. Съответно често срещано явление, обозначено с един и същи термин, различните автори да разбират различни личностни характеристики;

г) при изброяване качествата на творческите личности става дума не за някаква „елементарна черта”, а за достатъчно сложни феномени, природата на които не винаги е напълно ясна, а още повече тя не винаги може да бъде измерена по експериментален начин.

Всичките изброени до тук характеристики не дават възможност да се определи един строго фиксиран и неизменен набор от качества, които да характеризират творчеството като индивидуално психологически феномен. Заедно с това, съвременните изследвания на личността позволяват да се установят някои групи от признаци, характеризиращи личността по принцип. Сред тези разнообразни признаци, един може да характеризира способността на дадена личност към осъществяване на творческия процес. Този принцип е интелекта на личността. Възниква въпроса: защо именно интелекта следва да бъде избран като признак за творческата личност? Дали други характеристики не могат да изпълняват тази роля?

Основната причина за избора на интелекта е неговата същностна характеристика. Интелекта представлява способността да се придобиват, възпроизвеждат и използват знания с цел разбирането на конкретни и абстрактни понятия, отношения между обекти и идеи, с цел използването на знанията по съзнателен и осмислен начин.

Така, за да се определи набора от качества на творческия процес при художника, следва да се определят факторите на неговия интелект. Те, заедно

с персеверацията представляват основата за творчеството, както и неговите характеристики. Заедно с това, само констатацията на определено качество не е достатъчна. То трябва да бъде операционализирано в набор от свойства на това качество. По отношение връзката интелект – творчество, може да бъде определен такъв набор от качества. По-специално този набор се изразява в:

- способността към класификация.

Тази способност определя доколко личността е в състояние да подрежда неидентични стимули в определени класове. Тази способност е фундаментална както за мисленето, така и за рефлексията;

- способност към адаптивна промяна на поведението, т.е. способността към научаване.

Тази способност е определяща за творческия процес, тъй като благодарение на нея, той става адаптивен към факторите на външната среда, оказващи влияние върху личността на твореца. Адаптивността позволява на твореца да отразява чрез своето творчество онова, което в обществото се приема за актуално, било то актуални теми или онези вечни теми, които винаги са били предмет на творчеството.

- способност към индуктивно мислене.

Способността към този тип мислене предполага възможността твореца да прави обобщения. По определение индуктивното мислене предполага, че индивида излиза извън пределите на предоставената му информация. Това изисква от него, изхождайки от конкретните елементи, да създава принципи и обобщения. Важността на тази способност се определя и от това, че художественото творчество в своите продукти обобщава факторите на външната среда, като в резултат на това обобщаване се създава съответния продукт на художествената култура;

- способност към дедуктивно мислене.

Тази способност е „огледалния образ” на индуктивното мислене в процеса на творчеството. Благодарение на тази способност се създават нюансите на художествения образ, тоест онова, което художника иска да предаде на зрителя. Индуктивното и дедуктивното мислене са двата взаимно свързани и взаимно допълващи елемента на художественото творчество. Творческият процес не е възможен без двата процеса в тяхната взаимна свързаност. „Продукта” на творчеството придобива истински стойностни измерения единствено когато той е представен от възможностите на дедуктивното мислене, но то не би било възможно без обобщенията, които прави индуктивното мислене;

- способност за разработване и използване на концептуални модели. Това качество на интелекта е тясно свързано с процеса на рефлексията. Тя е онази подготовка на „строителния материал”, чрез който твореца изгражда концептуалния модел на своето произведение. Именно концептуалния модел на творчеството го прави разбираемо за рецепиращия го, той позволява да се свърже контекста на даден художествен продукт или друго художествено произведение с реалния предмет. Именно изграждането на концептуален модел дава възможност за вариативност на творчеството.

Изследването на индивидуалните особености на художника-творец, в контекста на интелекта не би било пълно, ако не се подложат на конкретно изучаване особеностите на мисленето на художника. Възниква въпроса: какво характеризира това мислене? Работейки с предмети и явления, които следва нагледно да се изобразят, художника запълва своя мисловен процес с нагледни образи. Заедно с това, творбата е обобщен образ на определени представи и следователно има абстрактно-творчески характер. Тези две характерни черти на мисленето на художника – образност и абстрактно-творчески характер – придават специфични особености на неговото формиране и протичане. Така,

специфичното мислене на художника-творец е непосредствено свързано с изграждането на образа, неговото постепенно формиране и детайлизацията. Това не означава само зрителното възприятие на даден обект, то включва изграждането на цялостния негов образ. Това означава възприемане спецификата на предмета, цветовете, светлосенките и други специфични особености на възприятието, определени от стила на творчеството на художника. Тези особености на обекта се запаметяват и анализират пак чрез специфични форми на изобразителното мислене – обекта се трансформира в зависимост от отношенията, нагласите, социалния и индивидуалния опит на художника. Резултатът от тази преработка – интелектуалния продукт, самото творение запазва както елементите на наблюдавания обект, така и специфичните черти на трансформацията в мисленето. При това творението вече има абстрактен характер. Абстрактния характер на обекта не е хаотичен, той носи белезите на целенасочените процеси на мисленето – анализа и синтеза. Не по-малко значение при изобразителното изкуство има мисловния процес на сравнението. То представлява мислено установяване на приликите и разликите на предметите и явленията от околната среда. Основавайки се на посочените процеси, мисленето на художника създава континиум от изобразителното и изразителното в даден обект на творчеството³. Така творческото мислене, основавайки се на интелектуалния потенциал на твореца, придобива специфичните за изобразителното изкуство форми. Такива форми са характерни и за други области – точни науки, икономика и др., но при изобразителното изкуство тези форми са единствено абстрактно-образни, при тях не е необходимо изграждането на конкретно-логически връзки и допълнителни конструкции.

---

³ Кузин В., Психология, Москва, „Высшая школа”, 1974 г.

2) Особенности на мотивацията на художника-творец.

Мотивацията е достатъчно сложен процес особено когато става дума за мотивация към такива категории от по-висок порядък (съгласно теорията на Маслоу), към които принадлежи мотивацията на творчеството. Като основен процес, на който се основава творчеството, Маслоу определя процеса на самоактуализацията. Като мотивационен фактор, в този случай се приема мета мотивацията, която в последващи изследвания се операционализира като мотивация към достижения⁴. Но и това допълнително определение на мотивацията на творчеството не е пълно. Мотивацията към достижения като правило има ясно поставена крайна цел. Тя се стреми така да оптимизира процеса на достигане на тази цел, че крайният желан резултат да бъде получен максимално бързо и с колкото се може по-малко разходи на интелектуални усилия и време. Но, мотивацията към творчеството има съвършено различна цел: Тя подтиква индивида не към постигане на строго определен, а желан от него обект. Мотивацията в значителна степен го подтиква към извършването на определени действия, които могат да дадат, но могат и да не дадат съответния, желан от него, резултат.

Необходимо е да бъде направено едно съществено разграничаване: Това е разграничаването на мотив и мотивация. Ако мотивът винаги е свързан с наличието на определена конкретна цел, то мотивацията е непрекъснато действащ върху съзнанието процес. Този процес може да има различна насоченост, но той е достатъчно постоянен и не може да бъде прекратен с достигането на един единствен обект или действие.

Мотивацията е по-широко понятие, което включва постоянно подновявания процес на възникване на все повече и нови мотиви,

---

⁴ Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность, Москва, „Педагогика”, 1986 г.

стимулиращи осъществяването на творческата дейност. В този смисъл мотивацията на творчеството може да бъде определена като мотивация, целяща постигането на кумулативен резултат⁵. Като такъв може да се определи стремежът на твореца към непрекъснато усъвършенстване на вече съществуващото или поне към неговото непрекъснато подобряване. При това, мотивацията на творчеството може и да не бъде свързана с наличието на конкретни мотиви. Както вече бе посочено, мотива се проявява тогава, когато съществува потребност от нещо. При мотивацията и по-специално мотивацията на творчеството, този процес е иманентен, дори при отсъствието на конкретна потребност. От това следва и „взривният“ характер на мотивацията при творчеството. Личностните потребности не се задоволяват с определен елемент, те се стремят да обхванат все по-голям „периметър“ на творчеството. Така художникът-творец, за разлика от онзи, който просто създава „копия“ на определени произведения, винаги се стреми към намирането на нови теми, сюжети, непрекъснато разработва нови гледни точки за вече съществуващи свои произведения. Дори когато дадено действие не е подкрепено от конкретен резултат, то мотивацията към творчество продължава да съществува. Нейните механизми карат личността постоянно да създава нови и нови образци.

При анализа на мотивацията следва да бъде разгледан и такъв важен елемент от нея, какъвто е подкреплението. Ако мотивът винаги е подкрепен от постигането на конкретен резултат, който може да бъде операционализиран в конкретни измерители, то мотивацията, е непрекъснат процес, който цели самото негово осъществяване. Самият резултат в този случай е вторичен, а първичен е процеса и индивидуалното удовлетворение, което получава

---

⁵ Atkinson J., Motivational determinants of intellectual performance and cumulative achievement. – In: J.W. Atkinson, J.O. Raynor (ed.). Motivation and Achievement. Washington, D.C. 1974.

личността от неговото осъществяване. Казано с други думи мотивацията е процес при който възнаграждението, подкреплението, което получава индивида, е самият той, докато при отделният, изолирания мотив, дейността на индивида има строго определена цел, след постигането на която мотивът престава да оказва влияние върху дейността на индивида.

Заедно с това, мотивацията не може да възникне „от нищото”. Тя винаги се основава на първоначално възникнал мотив. Мотива на свой ред, винаги е обусловен от задоволяването на определена потребност, решаването на някаква задача, която има съществено значение за конкретната личност. Редица изследвания, както исторически, така и полеви показват, че при мотивацията на художественото творчество, особено в областта на изобразителното изкуство, основен мотив е желанието за изразяване на съпричастност, желанието на твореца да сподели своите емоции и/или разсъждения по някакъв конкретен проблем. При това този проблем не е абстрактен или „технически”. Тези две категории проблеми имат прекалено малък емоционален „заряд”, който не е достатъчен за импулса необходим при търсенето на не ординарно решение. Освен наличието, което би могло да се определи като „количествен” параметър, следва да е налице и „качествен”

Качествената характеристика произлиза от голямата личностна и/или групова значимост на стоящия пред твореца проблем. Като правило, първото творение на даден художник, направено самостоятелно, без предварително зададена тема е свързано с неговата гледна точка по съществен, значим за него проблем. Твореца избира определен модел на общуване с аудиторията, колкото и широко да е това понятие в конкретните случаи, чрез определен модел на художествено творчество. Този модел на художествено творчество, респективно този метод на общуване с дадената аудитория се възприема от

него като най-подходящ, в най-голяма степен отговарящ на неговите вътрешни усещания.

След задоволяване на определена потребност притежаваща посочените характеристики, при твореца възниква интерес към осъществяване на самият процес на творчеството. Личността е удовлетворена не само, а в редица случаи и не толкова от задоволяването на конкретната потребност, колкото от констатацията, че чрез процеса на творчество, тя може да достигне нивото на самоактуализация в онзи смисъл, който влага в това понятие Маслоу, т.е. задоволяване на потребностите от по-високите „етажи” на пирамидата на потребностите. Чрез процеса на самоактуализацията, личността е задоволила потребността си от дейност, която да го представя като пълноценна личност, на първо място пред собственото му съзнание.

Човекът е социално същество. Поради това от особено значение за него е признанието, което даден индивид получава от околните. Това предопределя и социалния характер на мотивацията към творчеството. Без необходимото признание независимо от каква група или отделни личности то е получено, какъв е характерът на това признание, творческият процес става невъзможен. Дори когато определени произведения не получават достъп до широка аудитория, а са достояние само на няколко човека, именно тяхното признание е от значение за твореца. Отсъствието на масово признание се компенсира от признание, получено от „значимите други”.

Постепенно, преминавайки етапа от задоволяване на конкретна потребност, тоест опирайки се на конкретни мотиви, личността започва да изпитва потребност от наличието на самия процес на творчество. Именно тогава, при необходимостта от творчески процес, може да се говори за възникване на процеса на стабилната мотивация.

Следва да се направи и още едно съществено разграничаване между процеса на мотива в широкия смисъл и мотивацията към творчество. В повечето случаи мотивацията представлява сбор от постоянно действащи мотиви, които могат да се разглеждат като своеобразна форма на „принуда”. При мотивацията на творческия процес такава форма на принуда не само не съществува, но тя не може да бъде адаптирана към неговия модел, който се изгражда в съзнанието на личността. Творческият процес не може да се осъществява „под диктовка”, той винаги изисква време и съответни нагласи на личността.

За да се осъществява постоянния процес на мотивация към извършването на творческата дейност, следва да е налице и такъв фактор като постоянното поддържане на интерес. За да протича творчеството, личността трябва да проявява интерес към обект или обекти, които да бъдат подлагани на отражение от нейния вътрешен свят. Загубата на такъв интерес може да бележи и намаляване на мотивацията към творчеството. Като фактор на интереса може да бъде не само конкретно явление, но и генезиса, развитието на даден обект или явление. Това е най-ярко забележимо в изобразителното изкуство, където твореца не „копира” даден обект, а проследява или дори „предсказва” неговото развитие. Ако той загуби интерес към него, то и мотивацията на творческия процес ще бъде загубена.

3) Модел на творческия процес от позициите на личностната психология.

На основата на изследванията на личността може да бъде конструиран общ модел на условията за осъществяване на творчеството. Може да се говори единствено за модел на условията на подобен процес, тъй като описанието на самия процес е прекалено индивидуално и не може да бъде включено в никакви строго определени рамки. Заедно с това, на основата на

предпоставките за осъществяването на творческия процес, могат да бъдат намерени определени негови критерии, на основата на които той да се възпроизвежда в нови форми.

На основата на анализа на съществуващите психологически изследвания могат да се направят следните изводи за условията, стимулиращи творческия процес:

а) Приоритет на дивергентното мислене.

Още в съчиненията на Гилфорд (1967) се посочва диференциацията на мисленето на конвергентно и дивергентно. Конвергентното мислене отдава приоритет на вече съществуващи модели, на овладяно предварително поведение. Този тип мислене предполага наличието на определени знания, които в процеса на дейността на индивида намират своето приложение в зависимост от потребностите на конкретната ситуация. Именно към този тип мислене се ориентира традиционната педагогика. Конвергентното мислене е и в основата на овладяването на различни професии. Чрез подобен модел мислене до голяма степен се определя и състоянието на интелекта на индивида, особено при тестовите системи за определянето на коефициенти, еквивалентни на коефициента на интелигентност. Подобни тестови системи предполагат проверката на възможностите на индивида да реагира на външни стимули с определен набор от реакции, които са били предварително овладени от него.

Дивергентното мислене предвижда по-свободна форма на интелекта. При него основен критерий е резултативността. Колкото повече варианти на отговори на поставени въпроси или възникнали ситуации може да даде индивида, толкова по-добре е развита сферата на дивергентното мислене. За да се получи максимална продуктивност на мисленето, не може да бъдат използвани единствено вече усвоени и овладени модели на поведение.

Операциите, които могат да бъдат реализирани с даден мисловен обект в рамките на определена практика имат граница, определена от опита на използването на даден обект в практиката. За да бъде реализиран моделът на дивергентното мислене, следва да съществува определено ниво на абстракция, която да позволи оперирането с обекта извън натрупаната практика. Абстрактното свойство на дивергентното мислене следва да има и характеристиката гъвкавост, която да позволява свързването на абстрактната конструкция с реално съществуващия обект. При наличието на такава връзка, абстракцията няма да съществува изолирано, без съществена връзка с обекта на мисленето, а ще изпълнява познавателна функция, позволяваща разкриването на свойствата на обекта на мисленето, без за това да съществуват изпробвани и проверени от практиката модели.

Така, в основата на творческия процес, разглеждан от позицията на интелектуалните свойства на личността, като основен критерий може да бъде определен приоритета на дивергентното мислене. Благодарение на абстракцията, изградена на основата на въображението, дивергентното мислене дава възможност за развитието на творческите свойства на личността.

Но човешкото мислене не може да се разглежда единствено като личностен процес. То се определя и от други фактори. Такива, в частност, са културните стереотипи, даващи рамки както на поведението, така и на мисленето на дадена личност. Въпреки важността на дивергентното мислене, културните блокове определят степента на неговата гъвкавост.

б) Културни стереотипи.

Индивидът като зряла личност не се появява с готов набор от качества. Практически не може при днешното ниво на информация сериозно да се говори за предварително зададени свойства на личността. За нуждите на даденото изследване не е необходимо детайлно да се анализира

съотношението на генетичните заложи и възпитанието при формирането на личностните качества. Тук обаче следва да се посочи, че възпитанието е определящ фактор при развитието на когнитивните качества на личността. Именно то определя възможностите на мисленето, както и неговите свойства. На свой ред възпитанието се подчинява на традициите в дадено общество и по-специално на съществуващите културни стереотипи.

Културният стереотип представлява стабилна ориентация на личността към определен модел поведение, който намира своето изражение в различни ситуации и в различни времеви периоди. Културните стереотипи определят както съзряването, така и развитието на дадената личност. По-специално, те оказват непосредствено влияние върху избора на модел за поведение.

Личността е поставена пред избора да упражнява такъв модел на поведение, който е добре изпробван и за който съществува увереност в крайния резултат от действието, както и такъв модел, който да оперира с нещо непознато, при което резултата не е предварително известен, но което дава възможност за проява на собствено виждане за дадения обект. Стереотипите, действащи в дадена култура са тясно свързани с понятието „топос“. Това е устойчивият модел на мислене, който чрез традициите, обичаите, семейните и обществените отношения се предават на индивида и влияят непосредствено върху неговите действия и дори в по-голяма степен върху протичането на когнитивните и безсъзнателните процеси.

Културните стереотипи оказват непосредствено влияние върху творческия процес. Въпреки че, творчески елементи има всяка култура, всеки „топос“, съществуват и редица условия чрез които дадена култура стимулира, а друга задържа развитието на творческите процеси.

Редица изследователи определят наличието на творчески подбуди в дадена култура в пряка зависимост от непосредствената необходимост, от

сложността на борбата при дадена култура за нейното оцеляване⁶. Разбира се, подобен подход има своите основания, особено що се касае до един по-ранен исторически етап. Така, дадената парадигма поставя в пряка зависимост ориентацията към творчеството, от необходимостта за търсене на начини за оцеляване предопределени от сложните природни условия в които съществува дадена култура. Заедно с това условията на съществуване не могат да бъдат разглеждани в качеството си на единствена причина за развитието на творчеството. Ако този модел може с определени уговорки да бъде приложен към техническото и приложното творчество, то той става слабо адекватен, когато става дума за художествено творчество и по-специално за изобразителното изкуство. В този случай се налага намирането на друго обяснение, което да интегрира модела на художественото творчество в модела на дадена култура.

Друг подход към влиянието на типа култура върху развитието на творческите способности предполага като основен критерий взаимното проникване на различните култури в рамките на една културна общност. Разбира се, може да се приеме, че влиянието на различни културни модели съдейства за развитието на творческите процеси, но заедно с това, не би могло това влияние да се определи като доминиращо при количествените измерения на креативността⁷.

Съществуват и трети подход, който разглежда генетичните данни като основа на творческите заложи. Но с това мнение е трудно да се съгласим, особено от гледна точка на изкуството. Така изкуството има общочовешки характер. То не може да се определя нито от нивото на икономическото, нито от нивото на техническото развитие на даденото общество. Следователно,

---

⁶ Ерасов Б., Социальная культурология, Москва, „Аспект прес“, 1998 г.

⁷ Иконникова Н., Механизмы межкультурного восприятия, Социологические исследования, № 8/1995 г.

генетичните фактори не могат да бъдат определящи за степента на креативност и развитие на творческите способности.

Посоченото по-горе демонстрира крайното разнообразие на гледни точки съществуващи при определяне на положително и отрицателно влияещите фактори, върху нивото на креативност характерно за различните културни стереотипи. Въпреки това, могат да бъдат направени следните изводи:

1. Безспорно е влиянието на културните стереотипи върху нивото на творческите прояви в дадено общество;

2. Колкото по-отворено е едно общество към възприемане на други културни модели, толкова по-високо е нивото на творчески потенциал в него;

3. Историческото минало на дадено общество оказва влияние върху системата на обучение и възпитание като форми на културните стереотипи;

Икономическото и технологичното развитие не е право пропорционално на творческите потенци, които се съдържат в културните стереотипи;

Културните стереотипи оказват непосредствено влияние върху формите и методите на възпитание на творческите личности.

Персеверация и творчество.

Понятието персеверативност произхожда от латинското *persevere* – устойчивост, упоритост. Както отбелязва Соня Василева⁸: ”В психологическата литература няма еднозначно мнение по отношение на персеверативността. К. Левин, интерпретирайки ригидността я определя като черта на личността припокриваща се с фактора персеверация и противоположна на фактора гъвкавост. Кетел използва понятията „ригидност”

---

⁸ Василева-Чачева С., влиянието на персеверативността и интелигентността върху творческите резултати,

и „персеверация” като синоними и също разглежда персеверацията като устойчива характеристика на личността, която се изразява в „...трудности при изменението на отдавна установени привички”.

На основата на проведено от авторката изследване, касаещо влиянието на интелигентността и персеверацията върху процеса на творчеството се правят следните изводи:

„Що се отнася до влиянието на персеверативността върху показателите за креативна продукция отчасти се потвърди (само по отношение на продуктивността) очакването ни, че индивиди с по-слаба персеверативност ще реализират по-добре своите възможности в една по-свободна, деструктурирана ситуация”⁹.

При проведеното изследване се видя отрицателното влияние на персеверацията върху креативността. Заедно с това следва да се направи уточнение, че персеверацията дава отражение единствено върху продуктивността при творческата дейност. Но паралелно с това тя може да играе и положителна роля в творческия процес. Тази роля се изразява в това, че персеверацията е необходим елемент от творческата дейност в смисъла на привързаността на твореца към избрания от него подход в изобразяването на обекти на неговото творчество. В този смисъл представлява интерес работата на Д.Сергеев¹⁰, посветена на психологическата интерпретация на творчеството на С. Дали.

Фундаменталните промени на възприятието на света през ХХ век са свързани предимно със загубата на чувството за устойчивост на битието, непреходността и еднозначността на законите на прогресивното и

---

⁹ Пак там, стр.210.

¹⁰ Сергеев Д.В., Психологические аспекты персеверации интерполированных гетерогений в живописи Сальвадора Дали, Санкт Петербург, 1998 г.

еволюционно развитие. Не събитията във външния свят, а състоянието на човешкото съзнание детерминират редица философи от гледна точка на съдбите на човека и човечеството. В променената идейно-философска обстановка художественото мислене придобива нови качества. В тази връзка, Сергеев пише:

„Персеверацията представлява най-ярката черта на космологичната иконография на Дали. Целият му живот сякаш се „затваря“ в харизмата на гениалността и стремежа да преустрои заобиклящият го свят по свой образ и подобие”.

Подобни изследвания са правени и от други автори като се вземат под внимание времето и спецификата на творбите на художника.¹¹

Изследователите отбелязват, че тенденцията към повторение на аналогични, функционални структури представлява явление, разпространено сред повечето живи същества на нашата планета. Тази черта на творчеството на Дали присъства практически във всичките му творби. При Дали персевериращите структури приемат характера на ритуални сакрификации, изпълняващи функцията на защита пред апокалиптичната неопределеност на бъдещето.

Аналогични постановки могат да бъдат дадени и за други художници, чийто стил на изразяване, тематична насоченост и особености на художественото творчество изискват постоянно утвърждаване, защита от достатъчно агресивната външна среда.

Ако обобщим анализа на посочените данни (макар и отнесени в по-детайлен план към творчеството само на един художник), може да направим извод за свойството на персеверацията от гледна точка на нейното значение за

---

¹¹ Robert Descharnes, Gilles Neret. Dali. - TASCHEN, 1993

креативността. Въпреки общото мнение (потвърдено и с резултатите от изследванията), персеверацията изпълнява положителната функция на защитен механизъм, който позволява да се отстои собствената гледна точка в изкуството. Тя е онази повтарящата се дейност, която „предпазва” твореца от „уклони” по модни и общо възприети течения. Както нееднократно бе отбелязвано в настоящата работа, креативността, творческият процес имат като резултат създаването на нещо, което не е съществувало до конкретния етап от време. А както е известно, всичко чуждо, всичко, което излиза извън рамките на обичайното се приема първоначално достатъчно негативно. В този случай именно персеверацията е онзи психологически процес, чрез който творческата личност започва да доказва своите качества в търсене на обществено признание.

Личността, в това число и творческата личност представлява единно цяло. В нейното битие са обединени както процесите на творчески подем, където доминира избора на новото, така и етапи, в които личността анализира и модифицира вече постигнатите резултати. Така не е възможно да си представим възникването и развитието на отделните школи в изобразителното изкуство при условие, че те са представени само от едно или две произведения. За да възникнат такива школи са необходими многобройни опити, необходимо е търсенето на нови подходи, но в рамките на вече съществуващите творчески парадигми. Именно в процеса на натрупването на „експериментален” (доколкото тук е оправдано използването на този термин) материал може да се види положителната роля на механизма на персеверацията. Психиката на твореца е система, която като всяка система се нуждае както от внезапни хрумвания, инсайт и от моменти на „динамичен покой” в който личността преосмисля своите постижения, преразглежда подходите към решаваните задачи. При достатъчно наситеният поток от информация (както положителна,

така и отрицателна) личността се нуждае от определена стабилност, която да и позволи понататъшното развитие. Такава стабилност не би била възможна без наличието на определена форма на персеверация.